

Bert Laeyendecker als docent

Godfried Engbersen*

Summary

In this article the author deals with Laeyendecker as teacher at the Sociological Institute Leiden. He studied in that time at that institute. Laeyendecker was an outstanding teacher who was able to explain the richness of sociology's theoretical pluralism, and to show convincingly that sociology is a thoroughly social phenomenon. He was a very gifted orator with which he could enchant the audience of students.

In 1977 ging ik sociologie studeren aan de Universiteit van Leiden. Het was geen weloverwogen keuze maar vooral het resultaat van een afstreepproces van disciplines waar ik geen belangstelling voor had. En ik moet zeggen dat de kennismaking met het Sociologisch Instituut Leiden verrassend was. Mijn jaargenoten vormden een vreemdelingenlegioen van studenten die elders een studie hadden uitgeprobeerd of zelfs al gewerkt hadden. Een deel van de opleiding was in de ban van het projectonderwijs waarbij studenten elkaar moesten beoordelen op hun functioneren. Ook andere gevolgen van de democratisering van het hoger onderwijs waren alom aanwezig. Er werd heel veel vergaderd en bij sommige vakken was de beoordeling van werkstukken gebaseerd op de zogenaamde 'konsent-procedure', dat wil zeggen dat bij werkstukken docent en student het eens moesten zien te worden over de beoordeling. Er was een *Kritiese Instituuts Krant* (KRIK) waarin studenten en medewerkers elkaar onverbloemd de maat namen. En in mijn tweede jaar werd het Sociologische Instituut langdurig bezet omdat een lectoraatsbenoeming van een marxistisch georiënteerde wetenschapper niet doorging. Ik kijk met de nodige verwondering terug op die eerste jaren. Ik koester de kritische houding en grote betrokkenheid van studenten bij de studie sociologie en samenleving. Ik deed er zelf met hart en ziel aan mee. Maar van de soms wonderlijke kwaliteitseisen ten aanzien van het onderwijs heb ik snel afstand genomen.

Naast alle nieuwlichterij was er in Leiden ook een klassiek gezicht van de universiteit vooral vertegenwoordigd door de hoogleraar organisatiesociologie Cor Lammers, en de hoogleraar algemene sociologie Bert Laeyendecker. Dat

---

* Godfried Engbersen is hoogleraar algemene sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

klassieke gezicht had niet zozeer betrekking op het feit dat beide heren in de roerige jaren zeventig nog altijd een pak droegen en een zekere distantie ten opzichte van studenten aan de dag legden – als nieuwe student leerde je snel dat je docenten bij hun naam mocht noemen, maar dat heb ik bij Bert Laeyendecker nooit gedaan of durven doen – als aan hun grote eruditie en het vermogen een hoorcollege te geven in tijden van werkgroepenonderwijs.

Bert Laeyendecker was een zeer begenadigd docent. Het was een plezier om na gedane actie voor een betere wereld in de collegebanken te zitten en ingevoerd te worden in de sociologische theorievorming. Waarom was dat zo'n plezier? In de eerste plaats omdat hij als een van de weinigen het pluralistisch karakter van de sociologie kon duiden. In die dagen was er sprake van een schoolstrijd in de Nederlandse sociologie, namelijk enerzijds een historiserende sociologie geïnspireerd door het werk van Norbert Elias en anderzijds een verklarende sociologie geïnspireerd op de rationele keuze benadering. Bij Laeyendecker kwamen bijna alle belangrijke stromingen aan bod, in het bijzonder het functionalisme, conflictsociologie, de kritische theorie en het symbolisch interactionisme. Hij belichaamde in zijn eentje wat Cor Lammers toen de eerste 'professionele vereiste' van de sociologieopleiding noemde: kennis van alle relevante sociologische stromingen, waarbij hij zelf een zekere voorkeur aan de dag legde voor het werk van Max Weber en de conflictsociologie. Maar Laeyendecker kon als geen ander de rijkdom van het theoretisch pluralisme in de sociologie laten zien. Daarmee belichaamde hij wat Anthony Giddens ooit stelde over dit pluralisme: "(...) this surely should be seen more as a strength than a weakness. I don't believe such diversity has produced complete disarray, but instead gives voice to the pluralism that must exist when one studies something as complex and controversial as human behaviour and institutions."¹ Het rijke oeuvre van Laeyendecker is een prachtige illustratie van deze stelling en elk van zijn studenten is daarvan doordrongen.

Voor de student was het een voordeel dat Laeyendecker in zijn eigen werk heel ver af stond van het sterk in opkomst zijnde genre van de mathematisch georiënteerde sociologie met de geestdodende vierdeling van een korte inleiding, een toegesneden theorie en hypothesen, resultaten, en discussie. De stijl van Laeyendecker was essayistisch van aard, waarbij hij niet zozeer een tekstuele analyse gaf van de grootmeesters van de sociologie, maar een contextuele. Hij liet zien dat sociologie een sociaal verschijnsel is en dat de aard en inhoud van de sociologie het karakter van de samenleving weerspiegelen waarin ze wordt beoefend.² Als docent stelde hij hoge eisen aan studenten. Zonder aarzeling schreef hij Duitse en Franse teksten voor aan eerstejaars studenten. Dat gold helemaal voor de boeken die studenten moesten lezen

voor het mondelinge theorie-tentamen in het laatste doctoraaljaar. Romke van der Veen, nu hoogleraar sociologie van arbeid en organisatie aan de Erasmus Universiteit en kroonlid bij de SER, dacht met jeugdige overmoed Laeyendecker te imponeren door tentamen te doen over godsdienstsociologie en kreeg vervolgens als opdracht om het lastig toegankelijke werk van Karl Dieter Opp te lezen. In het Duits. Het is goed met hem afgelopen.

Wat Laeyendecker tot een uitstekend docent maakte was dat hij de gave van het woord had. Hij sprak uit het hoofd, gebruikte geen of amper een schoolbord voor zover ik mij dat kan herinneren, maar nam de studenten met zijn stem bij de hand. Om iets van zijn magie als docent te duiden citeer ik uit een KRIK-artikel van de hand van Ivo Wildenberg, een medestudent uit die tijd, nu directeur van het gerenommeerde adviesbureau *Bridgecraft* en auteur van werk over de zeventiende-eeuwse Leidse textielhandelaar en politiek econoom Pieter de la Court. Hij scheef daarin, geïnspireerd door een college over paralinguale verschijnselen van de hoogleraar algemene taalwetenschap Uhlenbeck, over ‘de glimlach van Laeyendecker’. Het is verleidelijk om het gehele stuk hier te citeren, maar hierbij een lang citaat:³

“Je zou misschien denken dat Laeyendecker, omdat zijn kolleges niet buitengewoon emotioneel geladen lijken, een weinig boeiend schouwspel biedt, maar ik kwam alras tot de ontdekking dat er zo waanzinnig veel gebeurt daar vóór het bord, dat ik er van in de war raakte. Ik besloot me in hoofdzaak te beperken tot (...) de Glimlach van Laeyendecker, één van de subtielste wapens uit zijn paralinguale arsenaal. De glimlach van Laeyendecker omvat alle mogelijke schakeringen tussen de neutrale gelaatsuitdrukking en de volledige glimlach (...). De glimlach doet zich ook bij allerlei verschillende gelegenheden voor: het duidelijkst als Laeyendecker zich direct tot zijn gehoor richt en zich tot het maken van een grapje verwaardigt, zoals “Ik ga hier niet de pias uit lopen hangen, natuurlijk”. Of: “ik weet niet of jullie kulturele achtergrond nog van dien aard is dat jullie dat weten” (...) Dan is er een steelse soms haast cynische glimlach bij het vermelden van iets bizars of afschrikwekkends (...) Dan is hij er bij een wellicht onverwachte wending in het betoog: de professor lacht als wilde hij zeggen: “Dat had je niet gedacht hè”? Deze glimlach is vaak moeilijk te herkennen. Meer tevreden is de glimlach tenslotte bij een fraaie gevolgtrekking als bekroning van een gedachtegang. Bij het herkennen van de glimlach van L. krijgen we de ene keer de meeste informatie uit de ogen, dan weer uit de mond: de ogen krijgen iets ondeugends, alsof een heimelijk verborgen plezier voorzichtig naar buiten gluurgt; de wenkbrouwen worden opgetrokken, alleen aan de neuszijde, zodat ze omhoog gaan wijzen, maar soms ook weer niets van dat alles (...) De glimlach van Laeyendecker, één van de hoogst

ontwikkelde, rijk geschakeerde en veelvuldige voorkomende elementen uit het paralinguale systeem van L. lijkt mij direct voort te vloeien uit het genoegen dat hij aan zijn betoog beleeft (...) en functioneert mijns inziens dan ook duidelijk positief ter verhoging van de aandacht van studenten, omdat hij wijst op de controversiële, onverwachte, dubbelzinnige of humoristische zijde ervan.”

In het vervolg van mijn studie werd ik assistent van de hoogleraar Empirische Sociologie Kees Schuyt die aan de tweeslag die Laeyendecker ons had geleerd, namelijk het belang van theorie en kritische reflectie, een derde dimensie toevoegde: de betekenis van nauwgezet empirisch onderzoek naar contemporaine maatschappelijke vraagstukken dat kon bijdragen aan een vermindering van sociale ongelijkheid. In de loop der jaren raakte ik zelf meer gevestigd aan de Nederlandse universiteit. Ik promoveerde in 1990 in Leiden op een proefschrift over het ontstaan van een onderklasse in de Nederlandse samenleving, waarbij ik bij het schrijven ervan worstelde met het werk van de antropologe Mary Douglas. Ik dacht dat ik origineel was, maar ontdekte dat Laeyendecker, samen met Mady Thung, in 1978 de ideeën van Douglas al had toegepast op de ontwikkeling van religieuze organisaties. Ook bij latere thema's in mijn werk, bijvoorbeeld over de onbedoelde gevolgen van beleid en kennis, ontdekte ik de blijvende relevantie van zijn werk.

Toen hij in 1989 uit Leiden vertrok riep hij mij bij zich en mocht ik uit zijn boekenkast wat boeken en artikelen uitzoeken. Daaronder zat onder meer het artikel uit 1978 waarin het werk van Mary Douglas was gebruikt en een publicatie waarin het thema van de onbedoelde gevolgen van menselijk handelen wordt behandeld.⁴ Hij liet me bij die gelegenheid opnieuw weten – net als bij het mondeling doctoraaltentamen theorie in 1983 – dat hij blij was dat ik in mijn doctoraalscriptie over de journalistieke constructie van de werkelijkheid aandacht had besteed aan het thema van journalistieke verantwoordelijkheid. Laeyendecker had een formidabel geheugen en fijntjes wees hij erop dat ik ooit als jonge redacteur van de KRIK die verantwoordelijkheid niet voldoende in acht had genomen door hem ervan te betichten het contact met studenten niet serieus te willen nemen. Want dat was zeker niet het geval. Bij nader inzien denk ik dat hij gelijk had. Mij heeft hij gestimuleerd om als docent de inleiding in de sociologie in het eerste jaar van de studie heel serieus te nemen – met zijn Leidse syllabi Theorie 1A en Theorie 1B bij de hand. Aan de Universiteit Utrecht en de Erasmus Universiteit heb ik dat in totaal meer dan 20 jaar gedaan.

Noten

- 1 Anthony Giddens (1996). *In Defence of Sociology: Essays, Interpretations and Rejoinders*. Cambridge: Polity Press, p. 5.
- 2 Zie L. Laeyendecker (1981). *Orde, verandering, ongelijkheid. Een inleiding in de geschiedenis van de sociologie* Amsterdam: Boom.
- 3 Ivo Wildenberg (1980) De glimlach van Laeyendecker. *KRIK*, 3(1): 10-12.
- 4 L. Laeyendecker en Mady. A. Thung (1978), Liturgie in een politiek geëngageerde kerk, *Tijdschrift voor Theologie*, 18e jaargang 1978, jan, febr, maart, pp. 49-70; L. Laeyendecker en W.J. Berger (1984) *Kiezen als noodzaak. Grenzen en mogelijkheden in een veranderende maatschappij*. Baarn: Ambo.